

373.31(082)

178 Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

**Збірник наукових та науково-методичних праць
викладачів кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету**

Випуск 3

*Присвячено 75-річчю
Криворізького державного
педагогічного університету*

**Кривий Ріг
2005**

ДІАЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Копіца О. І.

Стаття присвячена проблемі впровадження діалогічних технологій у практику роботи початкової школи. Обґрунтовуються можливості застосування інтерактивних методів навчання для формування умінь учнів діалогічно взаємодіяти з однолітками і дорослими.

The article is dedicated to the problem of using of the dialogical technologies into practice of the junior school. The possibilities of using of the interactive methods of learning to form pupils' abilities to interact with other pupils and adults dialogically.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти увага вчених і педагогів-практиків приділяється впровадженню в навчально-виховний процес освітянських технологій на гуманістичних засадах. Освітня політика в Україні орієнтується на підвищення ефективності навчального процесу та розвиток здібностей кожного індивіда. Характеризуючи сьогодення в освіті, учені підкреслюють, що в ній виникають кризові ситуації, які, на їх думку, є наслідком відставання освіти від науки та виробництва. Проте використання нових технологій навчання передбачає не стільки поповнення теоретико-методологічних знань майбутніх учителів, скільки формування у них професійних умінь щодо організації успішної взаємодії. Це дозволить учням у майбутньому бути:

- мобільними (швидко адаптуватись в змінних умовах навчання і виробництва);
- соціально здібними (йдеться про уміння працювати в команді);
- готовими до взаємодії з людьми, з якими спільно досягається певна мета;
- здатними до комунікації на засадах поваги прав інших людей.

Саме тому, виникає необхідність, починаючи з початкової школи, впроваджувати в навчально-виховний процес технологію особистісно-орієнтованого навчання, як одну з найбільш гуманістичних.

Метою даної статті є висвітлення пріоритетності діалогічних технологій у системі навчання та їх вплив на розвиток всебічно розвинутої особистості. В сучасній українській освіті серед нових гуманістичних технологій привертає увагу діалогічна.

Термін “технологія” (від грецьк. *techne* – мистецтво, майстерність і *logos* – слово, вчення) означає уміння майстерно навчати знанням і формувати уміння використовувати їх на практиці. Поняття “технологія” виникло у зв’язку з технічним прогресом, але з часом воно стало інтенсивно застосовуватися у гуманітарній сфері.

Технологічний підхід у педагогіці характеризує спрямованість педагогів на пошуки більш результативних технологій навчання.

У педагогічній літературі поняття “технологія” використовують у таких значеннях, як:

- синонім понять “методика” чи “форма організації навчання”;
- сукупність і послідовність використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм;
- сукупність і послідовність методів і процесів, які дозволяють отримати запланований результат у навчанні [4, с.229].

Розглядаючи проблему сутності будь-якої технології навчання, В. Чайка, зауважує, що вона спрямована на забезпечення реалізації проекту дидактичного процесу і можливість діагностування здобутого результату. Значну увагу в технологіях навчання приділяють питанням розвитку і максимального використання технічних засобів навчання, їх освітнім можливостям. Серед основних характеристик технологій навчання вчені виділяють такі: системність (педагогічна технологія повинна мати ознаки системи); науковість; концептуальність (опора на певну концепцію, що містить філософські, психологічні, дидактичні, соціально-педагогічні обґрунтування освітніх цілей); відтворюваність (можливість застосування в інших умовах, іншими суб’єктами); діагностичність; ефективність навчання (гарантованість досягнення запланованого результату); алгоритмічність; інформаційність; оптимальність тощо.

На нашу думку, в технології навчання важливе місце належить забезпеченню зворотного зв'язку в процесі взаємодії між учителем та учнями. Зворотний зв'язок дає можливість коректувати окремі методи і прийоми, з яких складається технологічний процес.

Специфічні особливості технології навчання спрямовані на подолання недоліків традиційного навчання, а саме: домінуюча керованість навчально-пізнавальною діяльністю, слабкість зворотного зв'язку і суб'єктивність оцінки результатів навчання. Гуманістична парадигма національної системи освіти передбачає особистісну спрямованість технологій навчання, розвиток творчого потенціалу школярів.

Діалогічні технології навчання пов'язані, насамперед, зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні між педагогом та учнями. У діалогічній технології активність учителя заслоняє активність учнів, оскільки його завданням є створення умов для ефективної реалізації їх ініціативи. Це положення безпосередньо впливає на усвідомлення педагогами важливості діалогічної взаємодії у навчанні.

Не викликає сумніву, що в основі діалогічних технологій лежить поняття про діалог. Роль діалогу в сучасних технологіях важко переоцінити, оскільки в ньому формується мовленнєва культура учнів. У молодших школярів завжди є потреба діалогічно взаємодіяти, але це відбувається тоді, коли учні не відчують приниження за їх невміння гарно розмовляти. Діалог – це форма міжособистісного спілкування та мислення, в процесі якого учень вступає у безпосередній контакт з педагогом або з іншими учнями, обмінюється з ними думками, певною мірою набутим досвідом, намагається зрозуміти те, що йому усвідомити важко, доводить власну позицію в ході обговорення або погоджується з її спростуванням.

Досліджуючи культуру педагогічного спілкування, К. М. Левітан дійшов висновку, що діалог як форма міжособистісного спілкування є “радикальним засобом встановлення відносин партнерства.

Діалог є також засобом об'єднання індивідуальних зусиль учасників спілкування, тобто засобом, що забезпечує повне взаєморозуміння між педагогом та учнями” [2, с.35]. Саме у діалозі вчителів вдається поділитися своїми думками з учнем, увійти з ним в діалогічний зв'язок та стати його співрозмовником або, навіть, однодумцем. Діалогічна взаємодія скорочує дистанцію між ними, сприяє емоційному забарвленню, що, в свою чергу, сприяє позитивному спілкуванню і підвищенню результативності навчально-виховного процесу.

Відомо, що результат навчального процесу залежить від принципів навчання. Не зупиняючись на загальних дидактичних принципах (науковості, доступності, зв'язку з життям і таке ін.), вважаємо за доцільне звернути увагу на принципи діалогічної взаємодії:

- презентації себе, як педагога;
- демонстрації своїх знань та умінь;
- зворотного зв'язку у діалозі;
- обговорення завдання діяльності в малих групах;
- планування подальших дій (перспектива у взаємодії).

В навчальних закладах досить давно використовується організація занять, яка здобула назву “взаємне навчання”. Відомо, що така технологія була розповсюджена ще зі стародавніх часів у країнах Сходу, в античних державах. Використовувалась вона в Європі в епоху Середньовіччя. Основна її сутність полягала в тому, що під керівництвом педагога більш підготовлені учні навчали своїх однолітків. Сучасна взаємодія полягає у спілкуванні учнів при розв'язанні певної дидактичної проблеми, проте вже у стародавні часи зверталась увага на уміння в навчальній взаємодії успішно здійснювати діалог.

Сучасні технології навчання, як правило, орієнтовані на діалогічне навчання, оскільки сутність нових технологій складається з того, щоб сформувані свідоме відношення до способів навчальної діяльності, яка розглядається як співробітництво на засадах взаємодії. До технологій навчання, які мають діалогічну сутність відносимо: технології

проблемного, імітаційно-ігрового, "взаємного" навчання та групові технології.

Досліджуючи проблему використання діалогічних технологій навчання в процесі творчого розвитку особистості, Б. Ахметжан, С. Єримбетова, А. Маджуга виявили: для того, щоб з'ясувати особливості діалогічного навчання, необхідно реалізувати положення принципу активності. Вони пропонують три види активності: фізичну (зміна робочого місця учнів), соціальну (вони ставлять запитання, відповідають, обмінюються думками), когнітивну (доповнення учнями викладеного матеріалу, самостійний пошук розв'язання пізнавальних проблем). Всі три види активності, на їх погляд, взаємопов'язані між собою [1, с. 49].

Поняття "діалогічне навчання" та "інтерактивне навчання" досить часто розглядаються як тотожні, адже в основі останнього лежить взаємодія, а вона можлива лише за умови ведення рівноправного діалогу між учителем та учнями.

Розглядаючи сутність поняття "інтерактивного навчання", М. Скрипник зауважує, що в освітньому процесі взаємодія є "рівноактивною", оскільки в основі її покладений діалог [3, с. 30]. Спираючись на основні механізми діалогу (сприйняття – пізнання – оцінювання – вплив), він виділяє їх як форми реалізації основних функцій діалогу: інформаційної, пізнавальної, мотиваційної та регулятивної.

Для того, щоб учні початкових класів були в змозі брати участь у розв'язанні проблем, аналізувати, синтезувати, оцінювати, педагогу необхідно застосовувати у навчальному процесі інтерактивні методи навчання. Останні дають змогу не тільки формувати свідомість школяра, але й розвивати його почуття, емоції, волевільні якості, що також сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

У діалозі, на думку М. Скрипника, успішно використовуються інформаційні, пізнавальні, мотиваційні та регулятивні інтерактивні методи навчання. Інформаційні інтерактивні методи навчання – це способи діалогічної взаємодії між учасниками навчання з метою обміну матеріальними або духовними цінностями. Серед таких методів, на наш

погляд, найбільш цікавими для молодших школярів є наступні: “моє ім’я”, “хвилинка мого життя”, “паперові літаки” та ін. В основі методу “моє ім’я” лежить таке завдання: учні називають своє ім’я, пригадуючи цікаву, яскраву історію, пов’язану з ним.

Сутність методу “хвилинка мого життя” полягає в тому, що школярі записують або малюють щось цікаве, що відбулося в їх житті. Потім учитель збирає описи і наступне заняття починає з того, що діти пробують вгадати, кому належить опис чи малюнок.

Метод “паперові літаки” слушно проводити наприкінці уроку. Учні записують на паперових “літаках”, що на уроці їм запам’яталось більш усього, і що вони хотіли б вивчити наступного разу. Потім вони запускають свої “літаки” і читають записи того “літака”, що опинився поруч.

Пізнавальні методи діалогічної взаємодії – це способи пізнавальної взаємодії учасників з метою отримання нових знань, їх систематизації та вдосконалення пізнавальних умінь. До цих методів можна віднести ігри. У дитячі роки гра є основним видом діяльності. Граючи, діти пізнають світ і беруть участь у різних видах спілкування. Будь-яка гра є засобом розвитку уваги, спостережливості, кмітливості. Збільшення розумового навантаження на учнів змушує педагога замислитися над тим, як підтримати в них інтерес до навчального матеріалу. Важливу роль тут можуть відіграти ігри з будь-якого навчального предмету.

Як відмічає П. М. Щербань, досліджуючи навчально-педагогічні ігри, гра дає можливість учителю та учням ефективно взаємодіяти, адже вона є “продуктивною формою спілкування” з елементами змагання, безпосередності, цікавості [5, с.16].

У процесі гри у дітей виробляється звичка зосереджуватися, самостійно мислити, розвивається увага, бажання досягти мету гри. Навіть найпасивніші діти, як правило, включаються в ігри з великим бажанням, докладаючи всіх зусиль, щоб не підвести своїх однокласників. Ідею змагання покладено в основу багатьох телевізійних розважальних ігор:

“КВК”, “Що? Де? Коли?”, “Щасливий випадок”, “Поле Чудес”, “Розумники та розумниці” та ін.

Проте не лише дидактичні ігри необхідно застосовувати серед учнів молодшого шкільного віку. Рольова гра як імітаційна форма активного навчання теж є надзвичайно ефективною, адже в процесі такої гри розкривається особистість учня, виявляються його нахили та здібності щодо вибору у майбутньому професійної діяльності.

Метою рольових ігор є ілюстрація проблеми, використання чи набуття певних умінь та навичок, стимулювання дискусії серед учасників навчального процесу. Постановка проблеми базується на письмово сформульованих учителем настановах щодо ролей. Частина учнів стає “акторами” і демонструє перед рештою “правильну” або “неправильну” техніку. Інші спостерігають за діями своїх однолітків, а потім намагаються проаналізувати їх, обговорюючи проблему.

Мотиваційні методи є способами діалогічної взаємодії учасників навчального процесу, за допомогою яких кожен учень визначає власну позицію у ставленні до способів діяльності класу, викладача, самого себе.

Серед названих методів для учнів молодших класів, на нашу думку, є такі: “лист до самого себе”, “журнал-діалог”, “інтерв’ю” та ін.

Назва методу “лист до самого себе” відображає його сутність: учні пишуть до самого себе листа, у якому вони перелічують усе, що вони мають зробити. Лист кладуть у конверт, адресований собі, а через місяць вчитель відсилає їх. Потім у класі можна обговорити, що учневі вдалось зробити за місяць, а що – ні.

“Журнал-діалог” – це діалог між учителем та учнем у вигляді листів, написаних в одному зошиті.

В основі методу “інтерв’ю” покладений принцип опитування учителем учнів з проблеми, що була розв’язана, на уроці, але в даному випадку питання задають самі учні або один учень (репортер).

Регулятивні методи – способи, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників навчання. Одним із таких методів цікавим та слухним для школярів молодшого віку

є метод “виробимо правила”. Його сутність полягає в тому, щоб учні разом сформулювали та записали правила, якими вони будуть керуватися протягом навчання. Ці правила можуть доповнюватись чи змінюватись.

Діалогічні технології навчання, в основі яких лежать принципи особистісно-орієнтованого навчання, передбачають: застосування нової педагогічної етики спілкування педагогів і учнів (взаємоповага, взаєморозуміння, творче співробітництво); використання діалогічного спілкування, як домінуючої форми співпраці, що формує вміння школярів початкових класів вільно обмінюватися думками; формування умінь моделювати життєві ситуації і таке ін. Поліпшити якість освіти може, на нашу думку, технологія діалогічного навчання, що дозволить змінювати педагогічні стосунки між учителем та учнями на засадах їх гуманізації. Не має сумніву, що такі стосунки можна відносити до соціально-педагогічних цінностей.

Література:

1. Еримбетова С., Маджуга А., Ахметжан Б. *Использование интерактивных (диалоговых) технологий обучения в процессе творческого саморазвития личности учащихся // Альма матер (Вестник высшей школы).* – 2003. – № 11. – С. 48-50.
2. Левитан К. М. *Культура педагогического общения: Учеб. пособие.* – Иркутск: Изд-во Иркутского университета, 1985. – 104 с.
3. Скрипник М. *Інтерактивне навчання: основні поняття. Використання інтерактивних методів у навчанні // Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / Упоряд. Л. Галіцина.* – К.: Ред. загальнопед. газ., 2005. – С. 30-51.
4. Чайка В. *Основи дидактики: Тексти лекцій і завдання для самоконтролю. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.* – Тернопіль: Астон, 2002. – 244 с.
5. Щербань П. М. *Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: Навч. посібник.* – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.